

עובדים בזמן קורונה – נייר עמדה

משבר הקורונה הביא אתו משבר כלכלי חמור, שकेת עם הטלת הסגר השני הולך ומחריף. עיקרו הוא אובדן מקומות עבודה, בעיקר של עובדים בשכר נמוך. מספר הבלתי מועסקים הגדול במשק מוביל לשחיקת זכויות עובדים והעמקת הפערים הכלכליים בין שכבות עובדים ברמות שכר שונות. הממשלה הייתה יכולה לפעול באופנים אחרים בתגובה למשבר, ובין היתר לקדם את הגדלת מספרם של מקומות העבודה בענפים שונים, שמשוועים לעובדים בתקופת המשבר, ליזום פרויקטים ממשלתיים ועוד. אך המציאות הפוכה: בימים אלה מנסה ממשלת ישראל לקדם היתר כללי להגדלת מספר השעות הנוספות שניתן להטיל על עובד. וכך במקום שמירה על העובדים וחיזוקם, הניצול הולך ומחריף.

במהלך משבר הקורונה פעל "קו לעובד" לקידום סדר יום שימנע את שחיקת זכויות העובדים ובתוך כך, פנייה לרשויות למצוא פתרון לבידוד שלא יבוא על חשבון ימי המחלה של העובדים, עתירה למתן תנאי לינה ראויים וביטוח רפואי לעובדים הפלסטינים ושימוש בדמי המחלה שנצברו לעובדים כחלף שכר. בנוסף לפנייה לרשויות השונות לסיוע במגוון בעיות בהן נתקלו מהגרות העבודה עובדות הסיעוד ואי מתן יום מנוחה כראוי לעובדות. לצד פעולות אלו ורבות אחרות עליהן הצבענו ולמען אנו פועלות בזמן המשבר, זכויותיהם של עובדים רבים ממשיכות להישחק.

מסמך זה פונה לקובעי המדיניות בישראל ובו מוצגים הגורמים העיקריים לשחיקת זכויות העובדים בצל המגפה והאופנים בהם ניתן להגן עליהן בתקופה זו, בכללם הבטחה של רשת ביטחון סוציאלית בימי שגרה ומשבר, מיגור שיטות העסקה פוגעניות ושיפור מעמד העובדים בישראל.

א. שחיקת זכויות עובדים בצל מגפת הקורונה

1. פגיעה ביחסי עובד – מעביד: ממשלת ישראל נקטה במספר צעדים לנוכח משבר הקורונה שהובילו רבים לאבדן מקום עבודתם. הפתרונות שהוצעו לבעיות שיצר המשבר הכלכלי לא שימרו יחסי עובד-מעביד, בניגוד לצעדים שנקטו ממשלות במדינות רבות אחרות. במקום לשפות את המעסיקים ולאפשר להם להמשיך לשלם שכר לעובדים במשך הסגרים, כפי שעשו כמה ממשלות באירופה, בחרה ישראל בתגמול דרך מנגנון של חופשה ללא תשלום, שמנתק יחסי עובד-מעביד. רק בשבוע האחרון הכריזה ממשלת ישראל על מענק חד פעמי למעסיקים בגין שימור עובדים.

מוקדם לומר אם אלה ניצניה של מדיניות אחרת. עד עכשיו ההתמודדות הממשלתית עם גל האבטלה מתבטאת בעיקר בתשלום דמי אבטלה לעובדים שהוצאו לחל"ת, דרך מנגנוני המוסד לביטוח לאומי. חלופה זו, כפי שצינו, מחריפה את מצב העובדים ואת יכולת המיקוח שלהם בשוק העבודה.

2. איום לפגיעה בשכר המינימום והזכויות הפנסיוניות של העובדים: פרסומים בתקשורת מלמדים כי אחת החלופות הנבחנת במשרד האוצר להתמודדות עם המשבר היא פגיעה בשכר המינימום ו/או ההפרשות הפנסיוניות לעובדים. כבר בימים אלה קיים אי ציות נרחב לשכר המינימום (כ-11% מהעובדים אינם מקבלים את שכר המינימום), ועם זאת כפי שנחשף בדו"ח קו לעובד חוק זה כמעט אינו נאכף.

3. "שיטת הדלת המסתובבת" מעמיקה בימים אלו את שחיקת זכויות העובדים – במסגרת שיטה זו מובאים מהגרי עבודה לישראל, ואחרים מוחזרים לארצותיהם, כל זאת למען יצירת רווח כלכלי על גב העובדים והבאת כוח עבודה זול. שיטה זו מחלישה את כוח המיקוח של העובדים החיים בישראל, ישראלים ושאינם ישראלים, המשוועים לתעסוקה בתנאים הוגנים.

4. קבוצות עובדים מוחלשות חשופות יותר לפגיעה – העובדים המוחלשים יותר היו הראשונים להיפגע, בהם: נשים, עובדים בסיכון, עובדים מבוגרים ועובדים שעתיים. נשים נושאות בנטל המרכזי של טיפול בילדים בתקופה של סגירת מערכת החינוך. עובדים מבוגרים המוצאים לחל"ת עשויים למצוא עצמם מחוץ לשוק התעסוקה מעתה ואילך, או לחלופין, אם הם ממשיכים לעבוד הם חשופים לסכנת הידבקות.

לאור תמונת מצב זו המדיניות הנדרשת צריכה לכלול את הפתרונות הבאים:

1. **מדיניות ממשלתית אשר שומרת על יחסי עובד-מעביד ומשמרת לעובד רצף תעסוקתי וזכויות סוציאליות.** כל זאת על ידי מנגנון תגמולים למעסיקים והתאמות נדרשות לקבוצות עובדים פגיעות יותר.

2. **ההשלכות של צעדים ממשלתיים להתמודדות עם משבר הקורונה לא יושתו על העובדים.** לשם הדגמה: בידוד, אובדן ימי עבודה בגין סגירת מוסדות חינוך ועוד, חובת בידוד למהגרי עבודה החוזרים מחו"ל וכו', צריכים להיות ממומנים על ידי הממשלה. הדין תקף על כלל העובדים בישראל, בהם מהגרי עבודה, עובדים פלסטינים ומבקשי מקלט.

3. הרחבת האכיפה של זכויות עובדים בישראל על ידי הגדלת התקציב המוקצה לכך, הצבת יעדים מדידים והתמקדות בענפים שבהם יש הפרות חוזרות ונשנות. כל זאת תוך שקיפות מוחלטת של פעולות האכיפה.
4. שימור מקומות עבודה לקבוצות עובדים החשופות לפיטורין ו/או לקשיים בהשתלבות חזרה בעבודה כנשים, מבוגרים ואוכלוסיות בסיכון.
5. מעקב ומחקר אחר שינויים בשוק התעסוקה – משבר הקורונה הוליד שינויים רבים באופי התעסוקה, בגלל זה עבודה מהבית ועוד. על הממשלה לבצע מחקר/ים על השינויים שחלו וכיצד השפיעו על העובדים ועל זכויותיהם.
6. מניעת פגיעה בזכויות עובדים על ידי חקיקה או באמצעות הוראת שעת חירום.

ב. הבטחת רשת ביטחון סוציאלית לכלל העובדים בישראל

משבר הקורונה חידד את הצורך של כלל העובדים ברשת ביטחון סוציאלית. באחת התגלו חולשותיה של רשת הביטחון הקיימת, ובתוך חודשים ספורים נותרו עובדים רבים בלי יכולת לפרנס את משפחותיהם. על הרקע הזה ערכה ממשלת ישראל שינוי בכלים הקיימים: הוארכה תקופת מתן דמי האבטלה, שונתה תקופת האכשרה לזכאות לדמי אבטלה, אושר מתן כפל קצבאות ועוד.

בתוך כך בולטים העובדים שאינם אזרחי ישראל – עובדים פלסטינים, מהגרי עבודה ומבקשי מקלט – שאין להם כל רשת ביטחון סוציאלית. כך למשל נפגעו עובדים פלסטינים שאינם זכאים לדמי אבטלה וכניסתם לישראל נמנעה בשל מדיניות הסגר. בשם עובדים אלה פנינו לרשויות כדי שיקבלו חלף-שכר מקרן דמי מחלה, שנצברו בה מיליוני שקלים לאורך שנים שלא הגיעו לידי העובדים. הממשלה סירבה, ובג"ץ אישר את עמדתה. מבקשי מקלט רבים נותרו גם הם ללא עבודה וללא שום מקור הכנסה שיבטיח את קיומם הבסיסי ביותר.

לצד זאת, המעבר המהיר למתן שירותים באמצעות כלים טכנולוגיים הותיר רבים ללא יכולת לקבל את הסיוע הממשלתי הנדרש, בהעדר נגישות טכנולוגית או שפתית, בתוכם חסרי מעמד וקבוצות מוחלשות נוספות.

בריאות העובדים – אנו עדים להיעדר מדיניות והנחיות בכל הנוגע לבריאות העובדים. עובדים מבוגרים ואלה המשתייכים לקבוצות בסיכון נותרים ללא מענה. לשם ההמחשה, בישראל רק 90 רופאים תעסוקתיים בשוק עבודה שערב הקורונה מנה 4 מיליון עובדים.

המדיניות הנדרשת:

1. חיזוק רשת הביטחון הסוציאלית של העובדים הישראלים בשגרה ולא רק בתקופת חירום. השינויים המפורטים לעיל: הארכת תקופת דמי האבטלה, מתן כפל קצבאות ועוד, צריכים להיות חלק מרשת הביטחון שמוקנית לכל עובד בימים של שגרה, תוך הבטחת פרנסה בזמן משבר. יש להתאים את כלל הקצבאות המצוינות ליוקר המחייה בישראל, ולאפשר שמירה על שכר העובדים שאיבדו את עבודתם או הוצאו לחל"ת, וקיום בכבוד. כאמור, בצל משבר הקורונה יש להעדיף כלי מדיניות שמשמרים רצף העסקה, ולא מובילים עובדים למצב של חוסר תעסוקה. כמו כן, יש להבטיח שלא ננקטים צעדים שיש בהם לפגוע בזכויות אחרות של העובדים, לדוגמא: חישוב חודשי חל"ת, או פגיעה בשכר, בעת חישוב דמי אבטלה, דמי פגיעה לנפגעי תאונות עבודה ועוד.

2. יצירת רשת ביטחון סוציאלית מותאמת לעובדים שאינם בעלי תושבות ישראלית: במסגרת משבר הקורונה ובשגרה יש להבטיח שמהגרי העבודה, עובדים פלסטינים ומבקשי מקלט יהיו זכאים לרשת ביטחון סוציאלית מותאמת לימי משבר. בתוך כך, יש לאפשר לעובדים שימוש בכספים שהופקדו בעבורם כפיצויי פיטורין וזכויות סוציאליות נוספות (למשל, דמי מחלה לעובדים פלסטינים).

3. הנגשת השירותים, בהם שירותי הביטוח הלאומי, לקבוצות שסובלות מחסמים בנגישות לטכנולוגיה ומבעיית שפה. יש להבטיח תרגום השירותים למספר שפות; קביעת מועדי פגישה מתאימים לעובדים חסרי מעמד וכיוצ"ב.

4. מתן הנחיות בריאותיות מפורשות לכלל העובדים, בדגש על אוכלוסיות מבוגרות ואוכלוסיות בסיכון.

ג. שיפור מצבם של העובדים החיוניים המוחלשים ומיגור שיטות העסקה פוגעניות

משבר הקורונה חשף את חיוניותם של העובדים המוחלשים ביותר במשק, כגון עובדות הסיעוד, עובדי החקלאות, עובדי השירותים ורשתות המזון, שפעמים רבות הינם עובדים שעתיים ללא ביטחון תעסוקתי. דווקא לנוכח חיוניותם בולטת העובדה שעובדים אלה סובלים משיטות העסקה פוגעניות גם בימי "שגרה", והמשבר הנוכחי העצים עוד יותר את הפרת זכויותיהם. בתקופת המשבר נפגעו זכויותיהם הבסיסיות של רבים מהעובדים הללו לבריאות ולמגורים. בין היתר, יציאתן של עובדות סיעוד שאינן ישראליות מבתי מטופלים, ובפרט מבתי אבות, נאסרה לתקופה ממושכת, ואילו יציאתן לימי החופשה השבועיים, שהן זכאיות לקבלם על פי החוק, מותנית במציאת פתרונות למגורים לבד, דבר שאינו אפשרי ומשית הוצאות גבוהות על עובדות שמתפרנסות בקושי רב. כך בפועל נגזלת מהן

המנוחה המועטה שמותרת להן, והן נותרות כבולות למעסיק – ללא חופש תנועה או יכולת לממש את זכותן למנוחה. כל זאת בעבודה של 24 שעות ביממה וללא קבלת שכר על שעות נוספות.

עובדי החקלאות התאילנדים נותרו מבודדים מכל בזמן הקורונה, במגורים צפופים ובלי נגישות ממשית לשירותי בריאות. משבר הקורונה חשף גם את אופן העסקתם של העובדים הפלסטינים בשגרה: בלי ביטוח רפואי או מגורים הולמים במקרים של לינה בישראל. אלו הוסדרו לעת עתה בהוראת שעת חירום.

משבר הקורונה מעמיד לפנינו הזדמנות לשפר את המעוות ביחס לכלל העובדים: לסיים את כל צורות הכבילה של העובדים ולמגר את תשלום דמי התיווך שרבים ממהגרי העבודה ועובדים פלסטינים ממשיכים לשלם בעבור עבודתם בישראל. בנוסף, יש להסדיר את כל השיטות העוקפות להעסקת עובדים שעתיים שלא לצורך, לסיים את שיטת "הדלת המסתובבת" והחלשת כוח המיקוח של העובדים, ולייצר שיטות העסקה ראויות ששומרות על העובדים, ובו בזמן על הציבור כולו.

שיפור שוק התעסוקה בישראל – כלי מרכזי להתמודדות עם משבר הקורונה

לפתחה של ממשלת ישראל עומדים כלים רבים לשיפור מצב העובדים, ששימוש בהם יכול לסייע לטיפול במגפת הקורונה. דוגמאות בולטות לכך הן הגדלת מספר העובדים במקצועות נדרשים (מקצועות הוראה וטיפול, תחבורה ועוד), ועל ידי כך הקטנת הצפיפות במרחבים רבים כגון בתי ספר, וצמצום האבטלה. כלים נוספים אשר נעשה בהם שימוש בארצות אחרות הם קיצור שבוע העבודה, הגדלת מספר ימי המחלה או מספר ימי החופשה הנצברים לזכות העובדים, ועוד. שימוש בכלים אלו יכול לסייע הן לשמירה על בריאות הציבור, והן לצמצום האבטלה במשק.